

Nomenklatura kadr w PRL

The Nomenklatura of Personnel in the Polish People's Republic (PRL)

STRESZCZENIE

Jednym z najważniejszych instrumentów sprawowania władzy przez partię komunistyczną w Polsce była nomenklatura kadr, która pozwalała kontrolować politykę kadrową PZPR i budować zaplecze społeczne dla komunistycznej władzy. Nomenklatura nieformalnie funkcjonowała od przejęcia władzy przez PPR w 1944 roku. W latach 1949-1989 miała wymiar normatywny ustanowiony przez PZPR. Obejmowała u schyłku okresu PRL blisko 280 tys. stanowisk w państwie, które wymagały zatwierdzenia przez rządzącą partię. Tradycja komunistycznej nomenklatury kadr stała się niechcianym dziedzictwem, które wpływa na życie społeczne i gospodarcze Polski doby obecnej.

Słowa kluczowe: komunizm, władza, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, nomenklatura kadr

ABSTRACT

One of the most important instruments for exercising power by the communist party in Poland was the cadre nomenklatura, which allowed it to control the personnel policy of the Polish United Workers' Party (PZPR) and build a social base for the communist authorities. The nomenklatura functioned informally from the seizure of power by the Polish Workers' Party (PPR) in 1944. Between 1949 and 1989, it had a normative dimension established by the PZPR. Towards the end of the Polish People's Republic (PRL) period, it encompassed nearly 280,000 state positions that required approval from the ruling party. The tradition of the communist cadre nomenklatura has become an unwanted legacy that influences the social and economic life of present-day Poland.

Keywords: communism, power, Polish United Workers' Party, cadre nomenklatura

WPROWADZENIE

Przeobrażenia życia publicznego w Polsce po 1944 r. wiążą się z procesem budowy totalitarnego systemu władzy komunistycznej określanego niekiedy jako ustrój realnego socjalizmu. Oficjalnie celem władzy nie było budowanie komunizmu lecz rozwijanie tzw. demokracji socjalistycznej, zapewniającej masom ludowym udział w rządzeniu głównie poprzez udział w organizacjach i instytucjach władzy o zasięgu lokalnym w znikomym stopniu poprzez

uczestniczenie w wyborach parlamentarnych. W propagandzie szeroko lansowano ideę demokracji bezpośredniej, rozumianej jako sprawowanie kierowniczej roli przez rządzącą partię komunistyczną. W panującej doktrynie była to obiektywna prawidłowość i niewzruszona zasada ustrojowa.

Nieformalną w świetle konstytucyjnym, choć szalenie ważną i realnie skutkującą zasadą ustrojową funkcjonowania państwa komunistycznego w Polsce była tzw. nomenklatura kadr. Wzorowała się na systemie sowieckim, gdzie zaczęła funkcjonować od lat dwudziestych XX w. Jej projektantem był. Józef Stalin. Kreowała sowiecki system władzy do końca istnienia ZSRS¹. Po II wojnie kontrolowana przez partię polityka kadrowa stała się głównym instrumentem sprawowania władzy w państwach satelickich Moskwy. W sensie socjologicznym stanowiła elitę rządzącą oraz jej zaplecze na szczeblu centralnym i lokalnym, która broniła wspólnych, choć niejednokrotnie zróżnicowanych interesów. Jej członkowie, byli umiejscowieni we wszystkich strategicznych dziedzinach życia. Równolegle rozumienie nomenklatury obejmuje system partyjnej akceptacji dla obsady stanowisk praktycznie we wszystkich sferach funkcjonowania państwa. Próbą formalnej legitymizacji systemu nomenklatury kadr było wprowadzenie, mimo społecznych protestów, do konstytucji PRL w 1976 r. zapisu o przewodniej roli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Polsce.

UWARUNKOWANIA SPOŁECZNE I POLITYCZNE

Zasadę ustrojową tzw. nomenklatury kadr należy przeanalizować, uwzględniając szczególnie ważne uwarunkowania tego okresu, tj. ustanowienie politycznego monopolu partii marksistowsko-leninowskiej, za jaką uważała się oficjalnie PPR/PZPR; kształtowanie nowego modelu społeczeństwa, jego planową dezatomizację i stosowanie tzw. inżynierii społecznej, celem „upaństwowienia” więzi społecznych, masową i centralnie sterowaną propagandę mającą za pomocą „prania mózgów” doprowadzić do kontroli ludzkich umysłów i uczuć; upaństwowienie gospodarki połączone z likwidacją prywatnej własności w gospodarce pozarolniczej i próbą jej likwidacji na wsi; centralizację wszystkich zasobów i ich rozdział za pośrednictwem mechanizmu centralnego planowania i centralnej dystrybucji; nową rolę partii politycznych i wymianę elit politycznych na szczeblu centralnym i lokalnym.

¹ D. Magier, System nomenklaturowy partii komunistycznej, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, Lublin–Siedlce 2010, t. 3, s. 671-673.

Cała władza nad upaństwowionymi środkami produkcji skupiona została w ręku państwowego aparatu gospodarczego. Struktura społeczeństwa powojennej Polski kształtowała się jako rezultat oddziaływania nowego państwa. Dokonywało ono w imię ideologii przekształceń własnościowych i posługiwało się reglamentacją, mającą zastąpić zniszczone wskutek tych przekształceń mechanizmy rynkowe. Reglamentacji poddane zostały różnego rodzaju dobra: konsumpcyjne, inwestycyjne i duchowe. W efekcie państwo wpływało na funkcjonowanie pozostałych sfer życia społecznego, konstytuowało dla tych sfer zawody w sferze wytwarzania, klasy społeczne w sferze gospodarowania, a także warstwy społeczne: socjalne, kulturowe i polityczne². Umożliwiono cywilizacyjny awans mieszkańcom wsi. Można zaryzykować tezę, że chłopci byli grupą społeczną, która – poza apogeum stalinizmu – najmocniej popierała PRL. Przez wiele lat, dzięki komunistom odbywał się proces „awansu społecznego”, którego beneficjenci stanowili główną podporę systemu³. PZPR uzyskała możliwość zapewnienia prostego awansu społecznego szerokim masom społeczeństwa poprzez przesunięcie ich ze wsi do miast i zapewnienie miejsc pracy. Była ona także pionierem państwa opiekuńczego, co pozwoliło na zaoferowanie powszechnego zabezpieczenia pracy, wykształcenia, zdrowia i spokojnej starości.

Od 1944 r. zaczęto w Polsce tworzyć nową strukturę społeczną według założeń partii komunistycznej. Opierała się ona na odwrotnym w stosunku do okresu międzywojennego porządku hierarchii społecznej. Atrybutem klasy przodującej zostali obdarzeni robotnicy, a ich sojusznikami uczyniono biedne i drobne chłopstwo. Generalnie po II wojnie wzrosło polityczne znaczenie elit o rodowodzie plebejskim. Wykształcenie nie stanowiło odtąd istotnego warunku wejścia do tego gremium. Podobnie kolejnym istotnym walorem nie zaś przeszkodą w karierze, stawał się brak udziału w sprawowaniu władzy w okresie Drugiej RP. W efekcie minimalne doświadczenie państwowe nowej elity zmniejszało efektywność rządu i zwiększało za razem gospodarcze i społeczne koszty rządów komunistycznych.

² Z. Morawski, *Prawne instrumenty segmentacji społeczeństwa w okresie transformacji systemowej (na przykładzie Polski lat 1989-1992)*, Wrocław 1994.

³ Warto wszakże zwrócić uwagę, że nieomal identyczny jak partii komunistycznej był skład socjalny ruchu oporu z lat 1945–1948, że wśród aresztowanych w latach następnych większość stanowili „synowie robotników i chłopów”, że czysto plebejskie były rewolty 1956 i 1970 r.

Rekrutacja nowych elit odbywała się wyłącznie kanałami partyjnymi, stąd jej otwartość była bardzo ograniczona wymogami społecznymi i ideologicznymi. Najważniejsza ścieżka wiodła w okresie PRL przez działalność w aparacie komunistycznych organizacji młodzieżowych i specjalne szkolenie. Z tym łączyła się koncepcja legitymizacji moralno-politycznej rządów komunistycznych, która pośrednio odwoływała się do teorii elitarystycznych. Stawiano tezę, że prawo PPR/PZPR do rządzenia wypływa stąd, że członkowie partii to ludzie o wyższej moralności niż zwykli obywatele. Kierownictwo partii komunistycznej nie ukrywało w swym gronie, iż tzw. świadomość klasowa mas jest znikoma. Historycznym zadaniem partii komunistycznej było więc uczynić robotników i chłopów świadomymi celów i zadań, które wskaże im partia komunistyczna. Legitymacja moralno-polityczna miała sankcjonować system nomenklatury kadr poszczególnych instancji partyjnych. By system mógł funkcjonować, partia musiała dysponować nie tylko kadrami ale stanowiskami.

Ścisłe wiąże się to z wymianą elit władzy na szczeblu centralnym i lokalnym. W latach pięćdziesiątych XX w. wymiana elity władzy w Polsce, rozumianej jako grupy zajmujące najwyższe pozycje zdefiniowane w wymiarze politycznym, gospodarczym i opiniotwórczym, została zakończona. Wszyscy przedwojenni politycy zostali wyeliminowani, podobnie jak niekomunistyczni przywódcy z czasów wojny. To samo spotkało innych liderów społecznych: dawnych dyrektorów zastąpili awansowani robotnicy, przedwojenną administrację państwową naprędce kształcona na wieczorowych kursach tak zwana nowa inteligencja.

Wyznaczono jej ważną rolę w kreowanym modelu struktury społecznej. Miała być podporządkowana władzy politycznej i realizować wyznaczone przez nią ideały społeczne. Według przywódców komunistycznych zdolna do pełnienia takiej roli mogła być tylko inteligencja o nowym rodowodzie społecznym. Wywodząc się z klasy robotniczej i chłopskiej, miała stworzyć nową proveniencję ideową opartą na założeniach ideologii Marska i Lenina⁴. Partia, kreując „nową inteligencją”, czyniła z niej teren rekrutacji nowych elit. Hasło awansu społecznego miało wstrząsnąć strukturą społeczną w korelacji z procesem nacjonalizacji gospodarki narodowej i reformy rolnej⁵.

⁴ J. Lewandowski, *Rodowód społeczny powojennej inteligencji polskiej (1944-1949)*, Szczecin 1991, s. 10-11.

⁵ H. Palska, *Nowa inteligencja w Polsce Ludowej*, Warszawa 1994.

Tuż po II wojnie głównym kryterium selekcji do nowej elity władzy była akceptacja pryncypiów ideologii partii komunistycznej, potwierdzona członkostwem w niej, aktywnością w organizacjach politycznych działających w czasie II wojny w ZSRR, a następnie w Polsce lub zasługami wojennymi zdobytymi w tzw. armii Berlinga. Przedstawiciel tej elity nazywany był komunistą kombatantem. Ten typ kariery politycznej dominował do 1970 r. W latach pięćdziesiątych XX w. szczególnego znaczenia nabrało „właściwe” pochodzenie społeczne i „właściwa” przynależność klasowa. Po roku 1956 pojawia się formuła rekrutacji elity, mocniej akcentującej wymogi kompetencyjne. Wzór tzw. partyjnego specjalisty był próbą pogodzenia kryteriów politycznych i kwalifikacyjnych. Kandydat musiał należeć do PZPR, a zarazem legitymować się dyplomem wyższej uczelni lub innymi formalnymi kwalifikacjami⁶. W czasach Władysława Gomułki wymogi polityczne przeważały, w czasach Edwarda Gierka relacja między tymi dwoma czynnikami była bardziej zrównoważona. Ostatnim modelem rekrutacji elity przez PZPR była formuła lojalnego eksperta, która pojawiła się w okresie legalnego działania „Solidarności”, lecz pozostała w praktyce pustą propagandową formułą.

FUNKCJONOWANIE ZASADY NOMENKLATURY

Zasada ustrojowa tzw. nomenklatury kadr zaczęła być realnie wprowadzana w życie od lipca 1944 r. przez Polską Partię Robotniczą. Następnie formalnie kreowana i rozwijana od grudnia 1948 r. do czerwca 1989 r. przez PZPR w okresie funkcjonowania ustroju komunistycznego w powojennej Polsce. Oznaczała wprowadzenie w życie fundamentalnej zasady akceptowania przez partię komunistyczną wszystkich strategicznych stanowisk w polityce, gospodarce, środkach masowego przekazu, kulturze, stowarzyszeniach itd. w ramach mechanizmu sprawowania władzy. Zasada nomenklatury oznaczała łączenie przez partię komunistyczną władzy politycznej, ideologicznej i ekonomicznej. Partia przyznała sobie monopol na dobieranie i rozmieszczanie kadr kierowniczych celem masowego oddziaływania na instytucje państwa i organizacje społeczne od wewnątrz. Dawała partii efektywną funkcję kontroli wykonania nakreślonych programów i wydanych przez nią dyrektyw. W połączeniu z wszechobecnością we wszystkich instytucjach państwa partia komunistyczna miała możliwość realizacji założonej linii politycznej.

⁶ J. Wrona, *Polské politické elity 1948-1989*, [w:] *Od transformacji do transformacji. Polska i Czechosłowacja w latach 1947(1948)-1989*, Praga 2001, s. 159-171.

Jej pozycję wzmacniało założenie, że dla partii prawo nie było czynnikiem nadrzędnym. Stąd prawo nie tylko nie zakreślało dozwolonych partii metod działania i nie wytyczało granic zakresu jej władzy, lecz było jej podporządkowane.

System nomenklatury, tworzony w Polsce na podstawie odwzorowania modelu sowieckiego jak wspominałem zaczął formalnie funkcjonować po utworzeniu w 1948 roku PZPR. Do tego czasu członkowie ówczesnej PPR zdołali zdominować strategiczne sfery funkcjonowania państwa, jednakże zgoda na obejmowanie stanowisk kierowniczych po uzyskaniu rekomendacji partyjnej nie miała jeszcze charakteru obligatoryjnego. Już jednak w połowie 1949 roku, wydano pierwszą instrukcję nomenklaturową, zawierającą wykaz stanowisk, których objęcie warunkowane było zgodą centralnych instancji partyjnych. Obejmował on aparat partyjny i państwowy. W tym drugim przypadku odnosił się do wszystkich ministerstw i ich terenowych struktur, aparatu samorządowego, spółdzielczości, związków zawodowych, organizacji masowych oraz redaktorów naczelnych i kolegów redakcyjnych prasy ogólnopolskiej i terenowej⁷. Regulacje dotyczące nomenklatury obejmowały resorty cywilne oraz mundurowe. Rygorystycznie i drobiazgowo odnosiły się do stanowisk w aparacie bezpieczeństwa państwa oraz ministerstwie obrony narodowej. W zasadzie w 100% miały one być pod kontrolą partii komunistycznej. W maju 1950 naczelne władze PZPR zatwierdziły nomenklaturę spraw personalnych na szczeblu Komitetów Wojewódzkich i Powiatowych, co było formalnym potwierdzeniem zdominowania przez partię życia społecznego i gospodarczego w terenie. Na szczeblach komitetów zakładowych i w podstawowych organizacjach partyjnych (POP) dążono do stworzenia własnej nomenklatury, która miała dawać kontrolę wszelkich decyzji kadrowych⁸. Jednostki, które znalazły się w nomenklaturowym kręgu, z reguły z niego nie wychodziły, bez względu na brak niezbędnych zawodowych kwalifikacji. Wykluczenie następowało gdy w grę wchodziły sprawy karne, najczęściej przestępczość gospodarcza lub dyscyplinarne, tu niejednokrotnie przyczyną było nadużywanie alkoholu.

Instytucja nomenklatury regulowała system doboru kadr kierowniczych, operując trzema podstawowymi narzędziami: wykazem stanowisk, kartoteką akt osobowych oraz kryteriami, jakie musiał spełniać kandydat do

⁷ A. Paczkowski, *System nomenklatury kadr w Polsce (1950-1970)*, Warszawa 2000, s. 46-51.

⁸ D. Magier, op. cit., s. 674.

objęcia kierowniczego stanowiska. Obejmowała stanowiska obsadzone w drodze wyborów, mianowania lub powołania. Kandydaci musieli posiadać rekomendację partyjną⁹. Dotyczyło to stanowisk w radach narodowych, związkach zawodowych, samorządach spółdzielczych, instytucjach oświaty i kultury, organizacjach gospodarczych i młodzieżowych. Na szczęblu Komitetu Wojewódzkiego PZPR oraz komitetów miejskich, miejsko-gminnych i zakładowych ostateczną decyzję, która zatwierdzała danego kandydata na rekomendowane stanowisko podejmowała egzekutywa partii w oparciu o dokumentację osobową przedkładaną przez wnioskodawców.

W kolejnych latach PRL zjawisko narastało i pojawiały się kolejne dokumenty rozwijające kwestię zasięgu nomenklatury kadr. Pod koniec epoki gomułkowskiej w sposób formalny PZPR decydowała o obsadzie ponad 108 tys. stanowisk kierowniczych na wszystkich szczeblach władzy, w 1972 roku liczba ta wynosiła ok. 140 tys., w 1977 roku już 180 tys., a pod koniec rządów gen. Wojciecha Jaruzelskiego ponad 273 tys. osób sprawowało swe funkcje z nadania partyjnego, w tym 4643 – z woli Komitetu Centralnego¹⁰.

Istniała ścisła zależność pomiędzy liczbą stanowisk objętych systemem nomenklatury a rozwojem sytuacji politycznej w kraju. W okresach stabilizacji rządów komunistycznych ilość stanowisk nomenklaturowych rosła by zmniejszyć się po kolejnych kryzysach politycznych w latach 1956, 1970, 1980/81. Proces ten zapoczątkował powrót do władzy Władysława Gomułki w 1956 roku. Wówczas na samym szczęblu KC liczba stanowisk wymagających rekomendacji partyjnej spadła z 4801 do 2565. Po kryzysie z grudnia 1970 roku zredukowano rozmiary systemu o prawie 1/4, do poziomu 87,3 tys. stanowisk, z których o 72,6 tys. decydowano w Komitetach Powiatowych, o 12,4 tys. – w Komitetach Wojewódzkich, a o 2,3 tys. najistotniejszych – w Komitecie Centralnym. Z kolei po następnym kryzysie związanym z powstaniem NSZZ „Solidarność” planowano ograniczenie rozmiarów systemu nomenklatury z 180 tys. do 78 tys. stanowisk do czego nie doszło wskutek wprowadzenia stanu wojennego¹¹.

⁹ M. Tymiński, *Nomenklatura regionalna: działanie systemu na poziomie lokalnym (1950–1970)*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, Warszawa 2012, s. 99–118.

¹⁰ W. Kostka, *Nomenklatura zinstytucjonalizowana elita polityczna Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2006, nr 2, s. 91–92; A. Paczkowski, *System nomenklatury*, op. cit., s. 24.

¹¹ W. Kostka, op. cit., s. 91–92.

Dla rozwoju systemu nomenklatury szczególnie istotnym były „Wytyczne Biura Politycznego w sprawie nomenklatury kadr instancji partyjnych wraz z wykazem stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG, KG, KZ”, które wydano w kwietniu 1977 r.¹² Obowiązywały one do końca istnienia PRL. Kandydaci przeznaczeni do obsadzenia stanowisk musieli mieć formalną rekomendację swojej organizacji partyjnej. Zgodnie z normatywami za każdym razem na władzach każdej instytucji partyjnej podejmującej decyzje personalne spoczywał obowiązek prowadzenia rozmów z osobami przeznaczonymi do objęcia stanowisk. W KC i KW prowadzono rejestry wniosków personalnych wpływających do tych instytucji. Funkcjonowała również nomenklatura tzw. partii satelickich: Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego. Miała ona charakter marginalny. W 1971 r. nomenklatura powiatowa, przeznaczona dla partii satelickich wynosiła około 7% stanowisk. Jednak w tym przypadku decyzje kadrowe nie mogły być podejmowane przez nie samodzielnie lecz wymagały konsultacji z PZPR¹³.

Wykazy tzw. stanowisk nomenklaturowych (wymagających akceptacji określonego organu partyjnego) były w Polsce i pozostałych krajach bloku komunistycznych systematycznie rozbudowywane i miały charakter tajny. Dostęp do nich mieli partyjni funkcjonariusze na szczeblu centralnym i lokalnym. Zapoczątkowanie po II wojnie światowej procesu pełnej kontroli nad przyznawaniem i odbieraniem stanowisk w zakładach, instytucjach i organizacjach społecznych, stanowiło ważny instrument służący do wymuszania akceptacji rządów partii komunistycznej i wpływający na kształtowanie się postaw adaptacyjnych w społeczeństwie. Legitymacja partyjna stawała się dla wielu konieczną przepustką umożliwiającą rozwój kariery zawodowej i realizację życiowych planów. Doświadczenie życia codziennego nauczyło ludzi, że w gospodarce nierynkowej pieniądze nie są najważniejszym regulatorem mechanizmu redystrybucji. Funkcję tę pełniła, przynajmniej częściowo, pozycja w strukturze władzy, podczas gdy samą redystrybucję regulowała „zasada sułtańska”: „każdemu według jego funkcjonalnej przydatności dla systemu”. Członkowie nomenklatury znajdowali się *in gremio* w uprzywilejowanej sytuacji w stosunku do pozostałych obywateli. Posiadali

¹² M. Żukowski, *Wybrane aspekty dotyczące PZPR w latach 1948-1990 (liczebność, skład społeczny, dewizowe składki członkowskie i nomenklatura kadr)*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja Rocznik Naukowy” 2013, nr 2.

¹³ J. Wrona, *PZPR a partie satelickie*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, Warszawa 2012, s. 141.

prestż społeczny, dobrze płatną pracę, zawodowe bezpieczeństwo wynikające z tzw. „karuzeli stanowisk”, niejednokrotnie służbowy samochód oraz dostęp do deficytowych dóbr materialnych, które w gospodarce niedoboru warunkowały jakość życia obywatela. Byli beneficjentami, mieszkań zakładowych, talonów samochodowych i zagranicznych wyjazdów.

Proces tworzenia partyjnej nomenklatury połączony był z masowym rozwojem szeregów partii komunistycznej. W 1949 r. partia liczyła 1 361 000 członków i kandydatów, w 1970 r. liczba ta zwiększyła się do 2 319 000. Pod koniec tej dekady było 3 000 000 osób z legitymacją partyjną, co stanowiło około 12% dorosłej populacji PRL. Szeregi PZPR zmniejszyły się o 1/6 w czasach Solidarności i systematycznie malały w latach 80. XX w., nie mniej pod koniec roku 1988 do PZPR nadal należało 2 132 060 osób. W momencie rozwiązania partii w styczniu 1990 w jej szeregach było 2 000 000 Polaków¹⁴.

POSTRZEGANIE SPOŁECZNE I SKUTKI DZIEJOWE

System nomenklatury dość skutecznie budował zaplecze społeczne dla komunistycznej władzy. Kreował układ złożonych, wzajemnie przenikających się fasad życia publicznego. Jednocześnie budził dezaprobatę wśród Polaków bowiem wskazywał, że prawo do w miarę dostatniego życia zarezerwowane było dla nielicznej grupy partyjnych nominatów. Wymuszał na obywatelach wstępowanie w szeregi partii komunistycznej, pogłębiając proces upartyjniania państwa. Według społecznego postrzegania osoby, które nie sprawdzały się na danych stanowiskach kierowniczych, w ramach tzw. karuzeli stanowisk obsadzane były w innych pokrewnych rolach, często był to tzw. „kopniak w górę”. System stanowił szkołę konformizmu i zakłamania, promując postawę: „bierny, mierny ale wierny”. Jego funkcjonowanie krytycznie oceniał w latach 70. XX w. kościół katolicki, zwracając uwagę między innymi na brak swobody uprawiania kultu religijnego i na dyskryminowanie przez komunistyczne państwo osób z kręgu tzw. nomenklatury, które wstępowały w szeregi PZPR zmuszone do tego przez funkcjonujący system rządzenia państwem¹⁵. Jego funkcjonowanie budziło wątpliwości także w szeregach

¹⁴ M. Żukowski, op. cit., s. 125.

¹⁵ Jak pisano w memoriale Episkopatu do Rządu z 31 października 1972 roku: „Chodzi tutaj zwłaszcza o urzędników państwowych różnych szczebli i kategorii, żołnierzy i oficerów wojska, funkcjonariuszy milicji a także o inne grupy inteligencji zawodowej, a w szczególności nauczycieli, a nawet pracowników wyższych uczelni. Chodzi o tych członków partii, którzy do wstąpienia w jej szeregi zostali przymuszeni zagrożeniem utraty takiego czy innego

PZPR. Zdawano sobie bowiem sprawę z negatywnych skutków panującego systemu awansów, gdzie warunkiem objęcia stanowiska dyrektora była legitymacja partyjna, a nie kompetencje. Zamykało to drogę kariery w firmach wielu wartościowym ludziom. „Dobry fachowiec, ale bezpartyjny” – pisał w 1971 r. w tygodniku „Polityka” Mieczysław Rakowski, otwarcie krytykując politykę kadrową rządzącej partii¹⁶.

Upadek systemu komunistycznego i samorozwiązanie się PZPR nie oznaczały bynajmniej degradacji członków byłej nomenklatury komunistycznej. Socjolog Jadwiga Staniszkis sformułowała w początkowym okresie transformacji ustrojowej hipotezę o konwersji władzy politycznej we władzę ekonomiczną. W publicystycznym żargonie proces ten jest nazywany „uwłaszczaniem nomenklatury”. System, który tradycją nawiązuje do partyjnej nomenklatury zakorzenił się w III RP. Zjawisko nomenklatury wpływa na kształtowanie współczesnej kultury rządzenia. Dla wielu polityków narodziny i funkcjonowanie demokratycznych procedur politycznego uczestnictwa oznacza destabilizację ukształtowanej wizji świata (zachowań i wartości)¹⁷. Zmiana mentalnej postawy człowieka, którego młodość i dorosłe życie ukształtowane zostały w czasach PRL, często nie jest już możliwa. Stąd współcześnie tzw. partyjne polityczne łupy, które nie mają wiele wspólnego z profesjonalizacją doboru kadr w spółkach Skarbu Państwa i ograniczeniem wpływu polityków na gospodarkę. Podobnie oceniane jest stosowanie ściśle partyjnych kluczy przy obsadzaniu urzędów administracji państwowej. Piełęgnuje się relikty komunistycznej biurokracji w postaci regulacji prawnych pozwalających na dowolne obsadzanie najwyższych stanowisk urzędniczych. Każde stanowisko może zostać obsadzone w taki sposób, żeby zabezpieczało nie interes publiczny, ale czysto partyjny. Wielu Polaków łączy je z tradycją komunistycznej nomenklatury. I tak jak kiedyś również dziś budzi to społeczny sprzeciw.

stanowiska w pracy. Wobec tych dość szerokich kręgów obywateli stosuje się dyskryminację karną za praktyki religijne, nawet prywatne czy rodzinne. W konsekwencji nieraz dochodzi do tego, że muszą oni chrzcić swoje dzieci w dalekim kościele, niekiedy nocą, wywozić je daleko od swego miejsca zamieszkania do znajomych lub krewnych by tam zostały przygotowane do Pierwszej Komunii świętej; również do Sakramentu Bierzmowania mogą przystąpić tylko po kryjomu”. P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 2, Poznań 1995, s. 608, 617.

¹⁶ W. Władyka, M. Rakowski, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2009, t. 12, z. 1 (23), s. 240-241.

¹⁷ M. Frybes, P. Michel, *Po komunizmie. O mitach Polski współczesnej*, Warszawa 1996.

BIBLIOGRAFIA

- Frybes M., Michel P., *Po komunizmie. O mitach Polski współczesnej*, Warszawa 1996.
- Kostka W., *Nomenklatura zinstytucjonalizowana elita polityczna Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2006, nr 2, s. 91-92.
- Lewandowski J., *Rodowód społeczny powojennej inteligencji polskiej (1944-1949)*, Szczecin 1991.
- Magier D., *System nomenklaturowy partii komunistycznej*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, Lublin–Siedlce 2010, t. 3.
- Morawski Z., *Prawne instrumenty segmentacji społeczeństwa w okresie transformacji systemowej (na przykładzie Polski lat 1989-1992)*, Wrocław 1994.
- Paczkowski A., *System nomenklatury kadr w Polsce (1950-1970)*, Warszawa 2000.
- Palska H., *Nowa inteligencja w Polsce Ludowej*, Warszawa 1994.
- Raina P., *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 2, Poznań 1995.
- Tymiński M., *Nomenklatura regionalna: działanie systemu na poziomie lokalnym (1950–1970)*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, Warszawa 2012.
- Władyka W., Rakowski M., „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2009, t. 12, z. 1 (23), s. 240-241.
- Wrona J., *PZPR a partie satelickie*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, Warszawa 2012.
- Wrona J., *Polské politické elity 1948-1989*, [w:] *Od transformacji do transformacji. Polska i Czechosłowacja w latach 1947(1948)-1989*, Praga 2001.
- Żukowski M., *Wybrane aspekty dotyczące PZPR w latach 1948-1990 (liczebność, skład społeczny, dewizowe składki członkowskie i nomenklatura kadr)*, „*Komunizm: system – ludzie – dokumentacja Rocznik Naukowy*” 2013, nr 2.